

OUR ANNIVERSARIES

НАШІ ЮБІЛЯРИ

ХРАМОВ ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

(до 90-річчя від дня народження)

14 травня 2023 року відомому українському вченому та організатору науки, фундатору київської школи істориків науки, видавцю, знаному вченому в галузі історії науки і техніки, теорії та історії наукових шкіл, історії НАН України, наукового книговидання й киевознавства, доктору фізико-математичних наук, професору, президенту Українського товариства істориків науки Юрію Олександровичу Храмову виповнилося 90 років!

Вчений народився 1933 р. у Харкові в родині науковця. У 1956 р. закінчив фізико-математичний факультет Київського педагогічного інституту, у 1956–1959 рр. викладав фізику в середній школі в Києві.

З 1960 р. його видавнича та наукова діяльність пов'язана з Національною академією наук України. У 1960–1964 рр. він – науковий редактор Головної редакції Української Радянської Енциклопедії, у 1964–

1992 рр. працював у видавництві «Наукова думка» (з 1967 р. – головний редактор, з 1975 р. – директор). За його керівництва у 70–80-х роках ХХ ст. «Наукова думка» стала центром академічного книговидання в Україні. Було започатковано видання багатотомної «Бібліотеки української літератури», тритомного російсько-українського словника наукової термінології, тематичних енциклопедичних довідників, серії наукових біографій діячів української науки і культури, налагоджено тісну співпрацю видавництва з академічними інститутами. Істотним є внесок Ю. О. Храмова у розвиток культури, він брав особисту участь у виданні книги «Пам'ятники історії та культури Української РСР», 50-томного зібрання творів І. Франка, серії біографічних довідників «Вчені світу», семитомного видання «Природа Української РСР». Він організував видання 100-томної «Бібліотеки української літератури» та інших публікацій з української історії, культури, мови, мистецтвознавства, літератури, серії наукових біографій видатних діячів науки та культури України.

З 1986 р. Ю. О. Храмов очолює відділ історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва АН УРСР (нині – відділ історії та соціології науки і техніки Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України). За час діяльності наукового підрозділу під керівництвом вченого відділ став головним координаційним центром наукових студій у галузі історії науки і техніки в Україні. Вже на початку роботи Ю. О. Храмова як завідувача відділу підготовлено та видано низку монографій і збірників – «Математичне природознавство в його розвитку» (1987), «Ювілеї науки» (1988–1990), «Нариси історії вітчизняної астрономії з найдавніших часів до початку ХХ ст.» (1992). За безпосередньої

підтримки Ю. О. Храмова в Україні створено мережу регіональних центрів з вивчення історії науки і техніки, зокрема профільну кафедру в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут».

Пріоритетним напрямом досліджень Ю. О. Храмова стало вивчення наукових шкіл в Україні та світі як нового наукового напрямку на межі історії науки і наукознавства. Він першим серед українських науковців у 1988 р. захистив докторську дисертацію зі спеціальності «Історія науки і техніки» в Інституті теоретичної фізики АН УРСР за темою «Історико-науковий аналіз виникнення та розвитку провідних фізичних шкіл першої половини ХХ ст. та їхнього внеску у створення основ сучасної фізики». Вчений дослідив характерні ознаки та структури, в яких наукові школи формуються й розвиваються, фактори, які є передумовами формування шкіл. Розроблену модель науковець використав для виявлення наукових шкіл у фізиці, зокрема у фізиці України, водночас показавши можливість її застосування в інших науках. На цій основі вперше здійснив ідентифікацію низки неформальних колективів фізиків кінця ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. з науковими школами, дослідив їх виникнення, становлення та розвиток, характерні риси, внесок у формування засад сучасної фізики та її окремих напрямів. Визначив персональний склад цих шкіл, реконструював творчі портрети їх засновників і керівників у контексті наукової, організаційної та педагогічної діяльності, показавши кожного лідера як вченого, педагога та людину. Визначними з цього напрямку стали монографії Ю. О. Храмова «Наукові школи у фізиці» (1977) та «Історія формування й розвитку фізичних шкіл на Україні» (1991). Ці результати відображені також у статтях і монографіях Ю. О. Храмова, серед яких ґрунтовна узагальнювальна монографія «Історія фізики» (2006) – перше комплексне видання, в якому історія фізичної науки подана як історія фундаментальних ідей, теорій і окремих напрямів у межах розробленої періодизаційної схеми розвитку з урахуванням історико-культурного контексту, а також у біографіях її провідних діячів і кризь призму низки фізичних шкіл. Тут була розкрита історія фізичних напрямів і фундаментальних теорій, їх генезис та логіка розвитку, запропонована і науково обґрунтована періодизація розвитку фізики, встановлені її основні періоди й етапи. Запроваджено в науковий обіг чимало нових і маловідомих фактів з історії фізики, відновлено пріоритети, здійснено уточнення та узагальнення, зокрема в історії фізики України. У монографії «Фізика. Історія фундаментальних ідей, теорій та відкриттів» (2012) вчений завершив розробку інноваційної моделі історії фізики, розглянувши її історію через ключові переламні події та факти (інновації) та розвинувши цю концепцію в монографії «Історична фізика» (2021). Важливою стала також колективна «Історія ракетно-космічної науки і техніки України», написана Ю. О. Храмовим у співавторстві (2021).

Вчений зробив істотний внесок й у розвиток історичної біографістики вчених та організаторів науки, ввів у науковий обіг чимало персоналій, зокрема несправедливо забутих або репресованих. Це дістало узагальнення і висвітлення в його книгах «Фізика» (1977, 1983), «Історія фізики» (2006), «Кияни» (2004), «Фізика. Історія фундаментальних ідей, теорій та відкриттів» (2012), «Історія фізики» (2015), колективній монографії «Природознавство в Україні на початку ХХ ст.» (2001 р.), виданнях «Національна академія наук України. Персональний склад» (2013, 2018). Він є автором понад 6 тис. енциклопедичних біографічних статей, зокрема одним з авторів і відповідальним редактором біографічного словника «Кияни» (2004).

Ю. О. Храмов сприяв утвердженню погляду на історію науки як на частину загальної громадянської історії, складову частину історії культури. На широкому матеріалі літературних і архівних джерел він реконструював події з історії створення й становлення Української академії наук та її подальшого розвитку. Це відображено в його спільних із співробітниками монографіях «Рання історія Академії наук України» (1918–1921) (1993) та «Історія Національної академії наук України. 1918–1998 в суспільно-політичному контексті» (2000), а в монографії «Природознавство в Україні до початку ХХ ст.» (2001) вперше досліджено виникнення та розвиток природничих наук в Україні у світовому контексті. Окремі фрагменти історії природничих і технічних наук України, написаних під орудою Ю. О. Храмова, увійшли як окремі

розділи до п'ятитомної «Історії української культури». Ю. О. Храмов плідно працює й у галузі киевознавства. Він є одним з авторів довідкових видань «Кияни» і «Київ», відповідальним редактором тритомника про Київ – «Нарис історії Києва», «Визначні пам'ятки Києва» та «Кияни».

Дослідник розробив наукові засади національної історії науки України, показав, що внесок учених України, історію її науки адекватно необхідно відтворювати тільки у світовому контексті, а також у контексті її національної історії, особливостей історико-культурного розвитку. Зокрема, досліджуючи ранню історію Української академії наук, він розглядає її в тісному зв'язку з процесами державотворення в Україні. Наслідком цього стала монографія у співавторстві з Ю. В. Павленком «Українська державність в 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз)» (1995). Колективна монографія «„Справа“ УФПІ. 1935–1937» (1998, у співавторстві) розкриває ранню історію Харківського фізико-технічного інституту на тлі репресій 30-х рр. ХХ ст. в Україні.

Чимало сил та енергії Юрій Олексійович віддає науково-організаційній та громадській діяльності. З 1993 р. він – засновник і президент Українського товариства істориків науки; з 1986 р. – головний редактор періодичного збірника «Нариси з історії природознавства і техніки» та у 1997–2007 рр. – біографічного щорічника «Імена України», з 2000 р. – заступник головного редактора журналу «Наука і наукознавство», а з 2005 р. – культурологічного журналу «Софія». У 1981–1992 рр. був членом Комісії України у справах ЮНЕСКО. З 1986 р. науковець є керівником Республіканського наукового семінару з історії науки та з 2004 р. – головою спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальності «Історія науки і техніки». У 2007 р. вченому присуджено наукове звання професора.

Вагомим є прикладне значення результатів, одержаних Ю. О. Храмовим. Фактичний матеріал з історії фізики і наукових шкіл, історії природознавства в Україні та історії НАН України використовується в курсах з історії науки у вишах, при написанні історичних оглядів. Він є автором понад 400 наукових праць, серед яких 16 колективних та 7 індивідуальних монографій, 5 довідників та 3 науково-популярних видання – «Атом і людина» (1966), «Путівник по космосу» (1970) та «Азбука мікросвіту» (1972). Він є керівником наукового колективу істориків науки Інституту, підготував 6 докторів та 14 кандидатів наук. Вчений високої кваліфікації, який збагатив історію і культуру України вагомими результатами, Ю. О. Храмов був відзначений орденом «Знак Пошани» (1981).

Як людину і керівника Ю. О. Храмова вирізняють висока працездатність і цілеспрямованість, почуття обов'язку, енергія та оптимізм, доброзичливість і вимогливість до себе та співробітників, простота у спілкуванні та почуття гумору.

У переддень ювілею колеги відділу історії та соціології науки і техніки із теплом і захопленням висловили свої враження від тривалої роботи поряд з Юрієм Олексійовичем Храмовим, роки якої стали важливою, пізнавальною та спрямованою на самовдосконалення частиною їх життя.

Наприклад, к.і.н., с.н.с. **Ю. І. Мушкало** зазначає: «Окрім наукових результатів Юрія Олексійовича, мене особисто вражають його найвищий професіоналізм, талант керівника, працездатність, повага до людей, особиста відповідальність за колег та результати праці очолюваного ним відділу, тонке почуття гумору та життєвий оптимізм. Називаючи себе «адміністратором», він розповідав, що під його керівництвом у видавництві «Наукова думка» працювало понад 700 співробітників! Фрази Ю. О. Храмова «Ти маєш сам досконало володіти питанням!» та «Давай, працюй, не підведи мене!» часто звучали у відділі та надихали на ефективну роботу. І навпаки, коли здавалося, що все гаразд, і я з гордістю показував Юрію Олексійовичу написаний матеріал, то несподівано отримував суттєву порцію справедливої критики, і стало зрозумілим, що для досягнення бажаного результату треба ще багато працювати. Водночас Ю. О. Храмов є визнаним майстром дотепного, гострого та влучного слова. На своїх ювілеях він неодноразово наводив власні афоризми – дотепні та професійні! Я ніколи не бачив Юрія Олексійовича глибоко засмученим, зневіреним, сумним. Навпаки, у складних та напружених ситуаціях він діє напрочуд енергійно, спокійно, чітко. Коли щось очолює, то навіть несприятлива ситуація дивним чином починає перетворюватися на

позитивну. Вважаю, що саме оптимізм Ю. О. Храмова і зайняття улюбленою справою є запорукою його успіхів!».

К. і. н., н. с. **Г. А. Дороніна** згадує, що Юрій Олексійович був першим, з ким вона познайомилася під час вступу в аспірантуру у 2008 році, й одразу в неї виникло розуміння, що в колективі дружні та привітні стосунки. «Керівника поважають, він дослухається до думки кожного співробітника, дає слухні поради. Ставши частиною цього колективу, була ще приємніше вражена. Юрій Олексійович знає наукове та особисте життя кожного співробітника, йому вдалося зробити колектив істориків науки справжньою родиною, в якій почують, підтримають та допоможуть. Хоча одним з улюблених висловів Юрія Олексійовича є: «ініціатива карається», але це «покарання – завжди в щирій посмішці, конструктивному діалозі та сприянні втіленню ідей і планів», – згадує дослідниця.

Д. і. н., пров. н. с. **О. М. Корнієнко** розповідає, що під час зустрічі в керованому Ю. О. Храмовим видавництві «Наукова думка» розповів йому про своє дослідження історії винайдення плазмового зварювання і доведення пріоритету Бенардоса, згідно з чим ЮНЕСКО затвердило ці докази і призначило дату століття винаходу. Ю. О. Храмов зазначив: «Цю удачу потрібно розвивати. Займіться серйозно історією зварювання, історією техніки. Проб'єтесь, як із Бенардосом. Я, наприклад, займаюсь історією фізики. Не відступайте, історію науки і техніки нам треба піднімати, повертати народу забуті, затерті імена та події. Будь-коли приходьте з Вашими дослідженнями, мені це цікаво. А щодо наукової кар'єри – час покаже». Надалі вчені часто обговорювали нові дані про минуле зварювальної техніки, поради Юрія Олексійовича дозволяли точно та зрозуміло писати статті до журналів та збірок, поступово накопичувався та формувався матеріал для дисертації.

К. і. н., с. н. с. **В. Г. Гармасар** у 1997 р. вступила в аспірантуру Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, після захисту дисертації у 2001 р. залишилась працювати у відділі історії науки і техніки під керівництвом Ю. О. Храмова. З 2004 р. працювала вченим секретарем спецради Д 26.189.02 із захисту дисертацій з історії науки і техніки, головою якої був Ю. О. Храмов. Валентина Григорівна пише: «За роки співпраці побачила Юрія Олексійовича як досвідченого та мудрого керівника. Вимогливого, іноді навіть прискіпливого до виконання завдань. Так він ставиться до своєї роботи, і цього ж вимагає від колег. Але він завжди доброзичливий та з гарним почуттям гумору. Стрункий та підтягнутий (результат занять спортом протягом багатьох років). А ще Юрій Олексійович – власник оксамитового баритона, який нам пощастило почути у дружньому колі колег за «історичним» чаєм».

М. н. с. **А. В. Геза** пише, що познайомилась з Юрієм Олексійовичем у 2011 р., коли вступила до аспірантури Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. «Юрій Олексійович – надзвичайно професійний і талановитий керівник відділу історії науки та техніки. Він влучно та коректно редагує статті, звіти, допомагаючи співробітникам стати знавцями глибин професії. Мене вразило те, що Юрій Олексійович своїх підлеглих піднімає до свого рівня. Допомагає, заохочує до праці, дає поради, прислухається до думки кожного. Він зумів об'єднати колектив, в якому працюють науковці різного віку», – зазначає вона.

К. і. н., с. н. с. **О. Г. Луговський** пише, що познайомився з Юрієм Олексійовичем Храмовим у 2007 р., будучи зарахованим у відділ історії науки і техніки. Зовні керівник виглядав імпазантно: коротка стрижка з сивиною, невеликого зросту, міцної статури (видно, свого часу займався спортом), зважена, некваплива мова, спокійна хода впевненої у собі людини. Створював враження, що в будь-якій розмові за ним завжди залишалося останнє слово, а його завдання не могли не виконуватися.

Проте моя думка згодом змінилась. Коли Юрій Олексійович заходив до відділу, одразу ставало гамірно. До нього приходили люди, чувся його голос. Обговорювалися звіти, доповіді, монографії і статті: розмови, суперечки, поради. Керівник був серцем і душею відділу, його рушійною силою. У нього завжди була власна думка, поради

були цінними. Хто б не просив його про допомогу, не залишався поза увагою. Жодне обговорення планової роботи за участю Юрія Олексійовича не було поверховим, про людське око. Його виступи вирізнялися аргументованістю, він категорично не сприймав наукоподібні балачки. Юрій Олексійович – досвідчений редактор, помірковано розставляє акценти, а колеги часто записували його слова.

У своїй роботі Юрій Олексійович намагається передати досвід, показати переваги ретельного дослідження, навчити співробітників обґрунтування власної позиції та науковому мисленню. Він завжди принципово відстоював інтереси всього відділу і окремих його працівників, практично змушував їх зростати професійно. Умів обґрунтувати потребу, вмовити, захопити ідеями і спонукати займатися науковою роботою багатьох людей. Саме його вимогливість, скрупульозність, твердість, послідовність, безкомпромісність приводили до фінішної прямої – захисту дисертації.

Юрій Олексійович – надзвичайна, оригінальна в усьому людина, з живою і дотепною мовою, просякнутою жартами, а іноді й таким потрібним сарказмом, сповнена позитивних емоцій і гарного настрою. Він заряджає своєю енергією, підкидаючи нові ідеї, цікавиться роботою, життям та успіхами своїх учнів, які поважають Юрія Олексійовича за його відданість справі, надійність у стосунках, щире бажання допомогти в наукових пошуках. Його дивовижна працездатність, впевненість у своїх силах, у важливості досліджень, які проводить, дозволили йому багато чого зробити і домогтися наукового визнання.

Д. і. н., професор **О. Л. Храмова-Баранова** зазначає, що Юрій Олексійович – провідний вчений в галузі історії, теорії та методології науки. Водночас з першої зустрічі понад 20 років тому викликав у неї захоплення мудрістю і знаннями, креативністю, новаторством та гострим почуттям гумору. «Юрій Олексійович створив дружній колектив однодумців, які щедро ділилися зі мною глибокими знаннями, досвідом та любов'ю до історії науки. Я безмірно вдячна долі, яка подарувала мені зустріч з Юрієм Олексійовичем, якого я маю за честь вважати своїм вчителем, наставником, батьком у науці. У своєму підручнику з «Історії мистецтв», який вийшов друком у 2023 р., я з любов'ю і повагою зазначила, що ця книга не побачила б світ без його допомоги, моральної та інтелектуальної підтримки вчителя, який став еталоном ученого і багато зробив для мого становлення».

К. і. н., с. н. с. **Г. Л. Звонкова** розмірковує: «Майже половину свого наукового життя я працюю з Юрієм Олексійовичем, у цьому мені, як і моїм колегам, дуже пощастило. Внесок Юрія Олексійовича в розвиток науки та техніки, а також виховання молодих дослідників, неможливо переоцінити. Завжди імпонувала його здатність слухати думку колег та підтримувати своїх співробітників. Епізод, який неможливо забути, стався напередодні чергового симпозіуму, де мала відбутися моя презентація. Готувалися довго, Юрій Олексійович, як завжди, був далекоглядним і прискіпливим: виступ мав бути бездоганним. На жаль, перед симпозіумом потрапив у лікарню мій батько: важкий стан, термінова операція. Презентація мала бути на пленарному засіданні, розуміла, що скасовувати не можна. Пізно ввечері телефоную Юрію Олексійовичу, він каже: «Жодних вагань, їдь до батьків, презентація буде іншим разом». Він домігся, щоб моя доповідь залишилась у програмі, виступ був перенесений, а стаття опублікована. У цьому – вимогливість до кожного співробітника, водночас відповідальність і увага до кожного, людяність Юрія Олексійовича. Квінтесенція, беззаперечно, полягає у формулі щастя: «З дому хочеться йти на роботу, з роботи – додому».

Д. філос. н., професор **Л. В. Ришко** наголошує, що одна зі сфер досліджень Ю. О. Храмова – школи в науці. «Прикметно, що Ю. О. Храмов поєднує теоретичну розробку проблем наукових шкіл та практичну діяльність у формуванні та розвитку власної наукової школи в галузі історії науки. Під його керівництвом захистилося багато аспірантів та докторантів, сформувалась наукова школа з історії науки і техніки.

Плідно працює відділ історії та соціології науки і техніки Інституту. Філософи вдячні Ю. О. Храмову за праці з історії фізики, особливо за проведені в них аналіз передісторії фізики. Адже звернення уваги до натурфілософських ідей стародавніх філософів Греції, Індії, Китаю це – реконтекстуалізація філософії в сучасну наукову

картину світу. Завдяки цьому філософські ідеї про пізнаванність світу, причинну залежність всього, що існує в ньому, віра у творчу силу математичних побудов й атомарну будову матерії набувають статусу науково-методологічного підґрунтя, а не абстрактних міркувань, в чому нерідко звинувачують філософію сьогодні», – зазначає Лариса Володимирівна.

Д. і.н., професор, професор ДНУ імені Олеся Гончара **В. С. Савчук** згадує: «Для мене зустрічі з Ю. О. Храмовим запам'ятовувалися якимись важливими подіями в науковому житті. Спочатку особисто для мене. А потім вже пов'язані з захистами моїх аспірантів. Захист моєї докторської дисертації з історії науки і техніки був фактично першим, який відбувся в незалежній Україні. На той час в Україні не існувало докторських рад з цього напрямку науки. Для разового захисту велику вагу мав висновок провідної установи з цього напрямку науки, якою був відділ, очолюваний Ю. О. Храмовим. У бесідах з ним було з'ясовано чимало дискусійних питань. Результатом став позитивний висновок провідної установи, написаний Ю. О. Храмовим, що відіграло важливу роль під час захисту мною дисертації. Надалі він надавав значну допомогу при захистах моїх аспірантів. Підтримував їхні роботи, висловлюючи при цьому зауваження, які покращували ці дослідження. Запам'яталися також роки, проведені мною в докторській раді, яку очолював Ю. О. Храмов. Тут панувало критично-наукове, але доброзичливе ставлення до тих, хто захищав дисертаційні роботи в цій раді. І в цьому значною є заслуга Ю. О. Храмова. Загалом співпраця з відділом, який очолював Юрій Олексійович, стала для мене важливим етапом мого життя».

Д. і.н., професор, завідувач кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХПІ» **В. М. Скляр** підкреслює: «Юрій Олексійович створив та згуртував потужний колектив дослідників історії науки в Інституті досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України та сприяв розгортанню досліджень за цим науковим напрямом в інших містах України. Він запропонував створити першу в Україні спеціалізовану кафедру історії науки і техніки. Цю слушну ідею підтримав ректор Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» проф. Л. Л. Товажнянський. Кафедра створена у 2004 році, її очолив д. і.н., професор Л. М. Бесов. Професор Ю. О. Храмов від самого початку існування кафедри і донині надає дієву підтримку історикам науки НТУ «ХПІ». Участь у наукових проєктах, конференціях, у підготовці кадрів вищої кваліфікації – це лише окремі аспекти ефективної наукової співпраці. Від імені колективу кафедри хочу побажати ювіляру професору Ю. О. Храмову міцного здоров'я, творчої наснаги та всіяких гараздів!»

Д. і.н., пров.н.с. **А. С. Литвинко** зазначає: «За майже 34 роки знайомства з Юрієм Олексійовичем Храмовим стало зрозумілим, що в його діяльності втілена основна ідея історичної біографістики вчених і організаторів науки щодо ролі особистості в історії, яка значною мірою визначає її хід незалежно від часу. Недаремно у вченого визріла концепція інноваційної історії науки, оскільки він сам є новатором, автором нових ідей, підходів, концепцій, значної кількості монографій і серій видань у галузі історії та популяризації науки і техніки, творцем не тільки теоретичної моделі наукової школи, а й фундатором великого колективу учнів і послідовників – київської школи істориків науки і техніки Ю. О. Храмова.

Юрій Олексійович вражає фантастичною працездатністю, феноменальною пам'яттю, вмінням доводити справи до завершення, оптимізмом, гарним настроєм, харизмою. Для мене дотепер є таємницею, як йому вдається настільки продуктивно працювати, гармонійно поєднувати особисте буття та професійну діяльність. Він пише тексти одразу набіло, остаточно, без чернетки, характерним розмашистим та водночас бісерним витонченим почерком.

Гнучкість мислення та об'єктивне сприйняття реальної ситуації дозволяє нашому керівнику не вдаватися до даремних «виховань» людей там, де це не є можливим, а ефективно контактувати з підлеглими на тому рівні, на якому вони здатні сприймати ситуацію, піднімаючи їх до більш загального розуміння завдань. Він глибоко розуміє людей, вміє працювати з кожним, надаючи йому повноваження відповідно до ком-

петенції. Як мудра людина, формуючи колектив виконавців, розуміє суть кожного співробітника й ті напрями, в яких він може працювати ефективно.

Юрій Олексійович завжди бачить головну мету і має аргументовану особисту думку, інколи може не зважати на поради не дотичних до процесу людей. Каже: «Нам своє робить! Треба бити в одну точку!». У колективі ці фрази Ю. О. Храмова стали крилатими. Так, завдяки спілкуванню, засвоєнню наукового стиля та редагуванню текстів, ми вчилися проводити історичні дослідження, викладати та обґрунтовувати думки, якісно, відповідально та ефективно працювати. Як говорить Юрій Олексійович, писати чітко, ясно, зрозуміло. Він також часто наголошує, що текст має читатися «на одному диханні», а якщо виходить не так, то це «типове не те». Любить, коли знайомиться з якісно проведеним дослідженням, автор якого глибоко розуміється на проблемі. Із задоволенням підхоплює нові ідеї, якщо вони добре аргументовані. Одержує шире задоволення, коли в колег зростає професійний рівень, якщо вони влучно формулюють теми. Хоча щодо формулювання та бачення актуальних тем досліджень Ю. О. Храмов залишається неперевершеним аналітиком.

Аспіранткою у 1989 році я вперше прийшла до Юрія Олексійовича як свого керівника в кероване ним видавництво «Наукова думка». Викликали повагу та деякий страх історична будівля, великий директорський кабінет і сам Юрій Олексійович, який очолює видавництво усєї Академії. У приймальні була черга, поряд зі мною очікував академік І. І. Ляшко, який сказав, що Ю. О. Храмов «вирішує питання державної ваги». У розмові під час цієї першої зустрічі вразила позитивна та активна манера спілкування Юрія Олексійовича, коли ж він розповів, що є автором важливої для історії науки моделі наукових шкіл, виникло усвідомлення глобального рівня тих наукових проблем, які Ю. О. Храмов обмірковує.

Пізніше стало зрозумілим, що мій наставник – багатогранна та складна особистість. Поряд з ним ми навчалися, як діяти у складних ситуаціях. Водночас інколи він зі свого високого рівня міг висловитись доволі критично, як здавалося, знецінивши проведений обсяг роботи. Робота з Ю. О. Храмовим – це частина життя кожного члена колективу, у якому роками формувалися надійні, міцні, майже сімейні стосунки. Доля дала щастя працювати поряд з ним, справжнім дослідником, навчаючись професії, ефективному менеджменту своєї діяльності та життя.

За роки пандемії та російсько-української війни комунікація значною мірою перейшла у віддалений режим, і ми щиро сумуємо за живими зустрічами і спілкуванням з колегами та Юрієм Олексійовичем.

Колектив Інституту бажає ювіляру міцного здоров'я, щастя та нових творчих успіхів! А ми, колеги, завжди будемо поруч!

*К.і.н., с.н.с. Ю. І. Мушкало; к.і.н., Г. А. Дороніна;
д.і.н., пров.н.с. О. М. Корнієнко; к.і.н., с.н.с. В. Г. Гармасар; м.н.с. А. В. Гєза;
к.і.н., с.н.с. О. Г. Луговський; д.і.н., професор О. Л. Храмова-Баранова;
к.і.н., с.н.с. Г. Л. Звонкова; д. філос. н., професор Л. В. Рижко; д.і.н., професор
В. С. Савчук; д.і.н., професор В. М. Скляр; д.і.н., пров.н.с. А. С. Литвинко*

Received 11.08.2023

Accepted 15.09.2023